

Tine Logar

DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE

VIII

PRISPEVEK H KLASIFIKACIJI POHORSKIH GOVOROV

Ker bi na osnovi Ramovševega opisa o geografski razširjenosti pohorskega narečja (gl. Ramovš, *Hist. gr.* VII, str. 164) kdo utegnil misliti, da se po vsem Pohorju (razen morda po njegovem skrajnem severozahodnem delu) govori pohorščina, sem se odločil, da malo podrobneje spregovorim o govorici po severnih pobočjih Pohorja med Vuhredskim potokom na zahodu in Lobnico na vzhodu, primerjajoč jo z južnim pohorskim dialektičnim področjem v okolici Konjic, Žič in Vitanja. Gradivo, s katerim razpolagam, sem nabral v Lovrencu in Ribnici na Pohorju, v glavnem pa veljajo ti zapisi in ugotovitve vsaj za vso bližnjo in daljno okolico med omenjenima pohorskima potokoma na eni ter Dravo in vrhovi Pohorja na drugi strani (Činžat, Puščava, Rdeči breg, Janževski vrh, Hudi kot, Sv. Anton itd.).

Preden se lotim opisa samega, moram takoj poudariti, da je med govorico severnih in južnih pobočij Pohorja bistvena razlika. Značilnosti, ki jih namreč navaja Ramovš (*Hist. gr.* VII, str. 164—167) za pohorščino, so lastne v glavnem južnim pobočjem, medtem ko se po severnih pobočjih govori govor, ki ima več ali manj skupnosti z narečjem, ki ga Ramovš imenuje remšniški dialekt (na področju koroške dialektične baze).

Med razvojem govorov na severni in južni strani Pohorja vsaj v starejši dobi ni ožje genetične povezave, če seveda ne računamo s tako imenovano alpsko slovanščino kot skupnim razvojnim izhodiščem. Količnik je med njimi skupnih točk, namreč štajerskih, so iz mlajše dobe, ko so štajerske inovacije z vzhoda sèm, po Dravski dolini in preko nizkih obronkov vzhodnega Pohorja začele zajemati tudi ta, v starejših obdobjih izraziti koroški dialektični prostor.

Cela vrsta pojavov to dialektično področje temeljito loči od govorov po južnih pohorskih pobočjih, vsi pa so prav starega datuma. Poglejmo

jih kar po vrsti! Nepremostljive razvojne razlike se seveda kažejo predvsem v dolgem vokalizmu. Medtem ko n. pr. v okolici Konjic in Vitanja govore za \bar{e} to ali ono nianso $e\dot{i}/a\dot{i}$, pa slišimo po severnih pohorskih pobočjih in grapah v okolici Lovrenca in Ribnice to ali ono tenčino diftonga $\bar{i}e/\bar{i}a$: *mlëjku, mläjku, gnëjzdu, snëjik, snäjnk, bräik, stäina, mäjx, naubräik, räisq, väim, jäim* (Konjice–Žiče–Loče); *träibux, läjšiek, gnäizdu, mäjx, dnäjx, ludäjx, läjtos, dräivi* (Vitanje in okolica); *lies, krïes, brïex, pïesuk, pundieluk, cïepuc, grïex, blïet, trïezq, cvïet, slïepuc, snïex, mlïekò, dvïe, riežem, vïem* (Ribnica); *brïek, snïek, miëx, svïet, svïeča, gnïezda, miësuc, dielam, vïem* (Lovrenc). Razvoj $\bar{e} > e\dot{i}/a\dot{i}$ je osrednještajerski, $\bar{e} > \bar{i}e/\bar{i}a$ pa koroški. Teritorij štajerskih narečij se torej stika s teritorijem koroških narečij prav na visokih pohorskih grebenih.

Povsem analogen je razvoj psl. ð. Medtem ko v okolici Konjic in Vitanja ð prehaja v $\delta\dot{u}/\delta\dot{u}$, pa slišimo zanj v Lovrencu in Ribnici $\bar{u}o/\bar{u}a$; prvi refleks je osrednještajerski, drugi koroški in med njima razen skupnega izhodišča ni razvojne zveze: *kðust, kãust, bðuk, bãuk, nðuč, nãuč, nãunč, nãmč, nðus, nãus, bðus, bãus, wãus, mãust, pãule, zwãyn, pumãunč, šãula, snãunči, snãpč, mãunč, plðut, dãym* (Konjice–Žiče–Loče–Vitanje); *nûas, kûast, mûast, nûoč, gûat, bûax, bûas, rûok, wûos, nûoxet, plûot* (Lovrenc–Ribnica).

Če primerjamo današnje zastopnike za psl. \bar{e} na tem in onem teritoriju, pridemo do istih rezultatov. Okoli Konjic in Vitanja se za \bar{e} govori $e\dot{i}/a\dot{i}$, v Lovrencu, Ribnici in okolici pa $\bar{i}e/\bar{i}a$: *pãč, šãist, čebãila, kulãisa, perãisa, drevãisa, lãit* : *pieč, liet, šiest, kulïesa, učïesa* (Ribnica–Lovrenc).

Zelo občutna je med severno in južno stranjo Pohorja tudi razlika med refleksi za \bar{e} . V Ribnici govore zanj $\bar{i}\bar{e}$, v Lovrencu \bar{e} , v Konjicah in Vitanju pa \bar{i} : *smriëka, striëxa, briëza, ciësta, riëpa, siëme, diëlo, kaliëna, mriëža, piëna, kiëdn, mïëstò, pliëve, cviëder, zdriëla, riëdek, siëkat, riëzat, viëdeu, tiëla* (Ribnica); *smrëka, brëza, rëpa, sëme, orëxi, kulëna, cësta, želëzò, bëbarca, lëtu, dëkla, dëlat, vëtar* (Lovrenc); *briza, cïsta, želizu, smrika, litu, kolïnu, kidn, sïme, polïnu, strixa, nevïsta, rïpa, urïxa, črïve, mïstu, dilu* (Konjice–Žiče–Loče–Vitanje). Mnjenja sem, da sta ribniški $\bar{i}\bar{e}$ in lovrenški \bar{e} genetično povezana po nekdanjem $\bar{e} < \bar{e}$; tam je šel razvoj v smeri diftongizacije, tu v smeri zoževanja podobno kot v obrobnih štajerskih govorih. Da se v tem pogledu razvoj v Lovrencu in Ribnici ne krije, je deloma razumljivo, saj vemo, da je Lovrenc in

okolico v XI. stoletju koloniziral benediktinski samostan iz Št. Pavla na Koroškem, medtem ko Ribnica ni spadala pod ozemlje tega reda.

Popolnoma enako je razmerje med današnjimi refleksi za \bar{e} : \bar{i} : $\bar{i}\bar{e}$: \bar{e} : *sīdn*, *žīgŋ*, *žīnin*, *mīžnar*, *zīle*, *rībre*, *nebīse*, *vremīna*, *par pīkax*, *nīsu*, *rīku*, *pīku* (Konjice-Vitanje); *niḡsò*, *riḡkò*, *spiḡkò*, *piḡrie* (Ribnica); *tḡšem*, *mḡčem*, *mḡžnar*, *sḡdm*, *spḡkò*, *rḡkò* (Lovrenc).

V Ribnici in Lovrencu se refleksa za \bar{e} in \bar{e} krijeta z refleksom za \bar{e} . To je razumljivo, saj vemo, da sta bila prva dva dolgo kratka, drugi pa sicer dolg, vendar nazalen in zelo širok. Zato ni prav nič čudnega, če so se v neki fazi svojega razvoja kvalitetno in kvantitetno izenačili: *piḡst*, *ziḡbe me*, *gliḡdaš*, *pliḡšem*, *griḡš*, *imiḡna*, *ziḡc*, *piḡtḡr*, *periḡta*, *piḡtuk* (Ribnica); *vḡžem*, *kiḡla*, *pḡtḡk*, *rḡp*, *pḡt*, *srḡča* (Lovrenc).

Drugačno pa je razmerje med refleksi za \bar{e} , \bar{e} in \bar{e} na južni strani Pohorja, v okolici Konjic in Vitanja. Medtem ko za prva dva govore \bar{i} , pa je \bar{e} zastopan z \bar{e} (ali celo $\bar{e}\bar{i}$): *glḡdam*, *pḡst*, *pḡtḡk*, *pḡt*, *devḡt*, *rḡp*, *telḡta*, *vḡžem*, *plḡjšem* (Konjice-Ziče); *narḡt*, *trḡseš*, *vzḡu*, *pḡtḡk* (Vitanje in okolica).

Bolj zapletena je slika refleksov za \bar{o} in \bar{o} na tej in oni strani Pohorja. V Konjicah in Vitanju se je \bar{o} razvijal paralelno z \bar{e} in \bar{e} in je dosegel stopnjo \bar{u} (proti $\bar{i} < \bar{e}$, \bar{e}), refleks za \bar{o} pa je drugačen, kajti tod govore zanj \bar{o} ali *ou*: *mūkar*, *būtar*, *škūria*, *dūbar*, *pūistla*, *ūčŋ*, *χūdn*, *nūsiš*, *kūža* (Konjice-Ziče); *dūbar*, *kūža*, *kūlie*, *pūšle*, *nūišŋ*, *χūdn*, *prūisiš*, *lūimiš* (Vitanje); *gōba*, *mōka*, *zōp*, *gōs*, *pōut*, *rōka* (Konjice); *golḡup*, *kōut*, *χ porḡuki*, *zḡup*, *strḡuk*, *sḡuset*, *gḡuba*, *ubrḡuč*, *ukrḡuglu*; *mūka*, *mūš* z *ou > ū* za nazali (Vitanje).

Severna stran Pohorja za \bar{o} povsod govori \bar{o} , za \bar{o} pa v Ribnici $\bar{u}\bar{o}$, v Lovrencu pa \bar{o} . Slednja dva refleksa sta razvojno paralelna ribniškemu $\bar{i}\bar{e} < \bar{e}$, \bar{e} , \bar{e} ter lovrenškemu $\bar{e} < \bar{e}$, \bar{e} , \bar{e} : *zōp*, *golōp*, *mōka*, *pōt*, *gōš*, *gōša*, *trōsim* (Ribnica-Lovrenc); *kuḡža*, *škuḡda*, *muḡker*, *guḡta* (Ribnica); *kōža*, *mōker*, *dōber*, *škōda*, *χḡdiš*, *nōsiš* (Lovrenc).

Podobni po vsem Pohorju so refleksi za nekdanji \bar{a} v slovenskih dolgih zlogih, kajti zanje se povsod razen v Ribnici govori \bar{e} , le da v okolici Vitanja ta \bar{e} v sosesčini nazalov prehaja dalje v \bar{i} . Zdi se mi tudi, da je severnopohorski \bar{e} iz polglasnika malo širši kot južni: *dḡn*, *vḡs*, *pḡi*, *snḡxa*, *mḡša*, *dotḡknem* (Konjice-Ziče-Lovrenc); *pḡi*, *vḡiš*, *spofḡknem*, *pḡsiḡ*, *žītam*, *premiḡknem*, *dīn*, *mīša*, *uzīmem* (Vitanje). Ribnica pa za \bar{a} , \bar{a} in \bar{a} , \bar{a} govori $\bar{i}\bar{e}$: *diḡn*, *liḡn*, *miḡx*, z *miḡnu*; *miḡša*, *uziḡmem* itd.

Zelo plastična je razlika med severnimi in južnimi pobočji Pohorja tudi v razvoju dolgih \bar{i} in \bar{u} . Na severu sta ta dva glasova ostala ali se

morebitno skrajšala, na jugu pa sta se diftongirala v *ij*, *ej*, *aj*, *uj*, *öu* in podobne glasovne tenčine: *špica*, *ročica*, *ročnik*, *žila*, *šivat*, *lipa*, *pišker*, *bukva* (Lovrenc-Ribnica); *ročice*, *vāile*, *zēima*, *mēiza*, *pēisat*, *pēiskar*, *kupētū*, *lētist*; *mduxa*, *plouče*, *vduste*, *klouč*, *louč*, *kouga*, *trebouxa*, *sduxa*, *xduda*, *glouh*, *būča* (Konjice-Ziče-Vitanje in okolica).

Vokal *ā* je po južnih pohorskih pobočjih prešel v *ā* razen v nekaterih glasovnih skupinah, kjer je ostal (n. pr. *āi*), na severu pa je zastopan z *ō* razen v skupinah *āi*, *āu* in *āva* in v nekaterih drugih primerih, ki pa niso fonetične, temveč analogične narave: *domā*, *drāgu*, *mlātīt*, *zāba*, *urāte* (Ziče-Konjice); *dāvi*, *brāda*, *pāiēk*, *āidna*, *srāica*, *šnāicer*, *šāiba*, *pāičuna* (Vitanje); *mlōka*, *kōmen*, *bōba*, *ubrōčat*, *xlōče*, *grōt*, *grōda*; *bāibika*, *jāica*, *kāizer*, *trāunik*, *atāva*, *trāva*, *zdrāva*, *krāva* (Lovrenc-Ribnica).

Zelo občutne so razlike v razvoju sekundarno-poudarjenih *e*, *ə* in *o* v tipih *ženā*, *māglā* in *nogā*. Po južnih pohorskih vaseh govore v teh primerih *iē* in *uō*, pri čemer moram poudariti, da sta se refleksa za *e* in *ə* popolnoma izenačila. Na severni pohorski strani pa ne slišimo diftongov, temveč monoftonge *ē*, *ē* in *ā*. Refleksa za *e* in *ə* nista povsem identična, čeprav sta si kvalitetno zelo blizu, kajti *e* < *e*˚ je za občutek malo ožji kot *ē* < *ə*˚, ki je skoraj tako širok kot naš knjižni *ē*: *siēstra*, *tiēta*, *miētla*, *žiēna*, *tiēle*; *miēgla*, *stiēza*, *piēsa* (Konjice-Vitanje); *kuōsa*, *kuōia*, *kuōtu*, *xuōdu* (Konjice); *ruōka*, *kuōsa*, *xuōidō*, *nuōisō* (Vitanje); *tēta*, *žēna*, *sāstra*, *tēle*, *jēzik*, *spēkla*, *nēsla*; *dēska*, *škēgen*, *z dēsēk*, *pēper*, *pēsā*, *dēža*, *mēgla*, *stēza*; *āje*, *vāda*, *āplen*, *āreχ*, *āsa*, *kāza*, *ākna*, *nāga*, *ātrek*, *mādras*, *drābna*, *dāra* < *dobrā*, *māja*, *tvāja*, *zbādla*, *kāpat* itd. (Lovrenc-Ribnica).

Razvoj severnopohorskega *ā* < *o*˚ je mlajši kot n. pr. pojav *ā* > *ō*, kajti sicer bi tudi ta *ā* moral preiti v *ō*. To pa se ni zgodilo, temveč je *ā* < *o*˚ ostal. Pač pa določeno število besed in oblik s sekundarno poudarjenim *o* oziroma *e* govori o tem, da je tudi v teh govorih prešel akcent z zaprtih zlogov kasneje kot z odprtih (*ženā* : *bogāt*): *xōdit*, *nōsit*, *zlōmit*, *kōsit*, *nōsō*, *xōdō*, *ōgγ*, *ōsl*, *bōžič*, *klēpat* itd. namesto pričakovanih **xādit*, **nāsīt* itd.

Psł.	Konjice-Ziče	Vitanje	Lovrenc	Ribnica
ē	ēi/āi	ēi/āi	ie/iə	ie/iə
ě	ēi/āi	ēi/āi	ie/iə	ie/iə
ō	ōu/āu	ōu/āu	ūo/ūə	ūo/ūə
ī	īi/ēi	īi/ēi	i/i	i/i

Psl.	Konjice-Žiče	Vitanje	Lovrenc	Ribnica
ū	ūu/ōu	ūu/ōu	ū/ũ	ū/ũ
ā	ā (ā)	ā (ā)	ô (ā)	ô (ā)
ē	ī	ī	ē	iē
ē	ē (ēi)	ē	ē	iē
è	ī	ī	ē	
h, b	ē	ē (ī)	ē	iē
h, b	ē	ē (ī)	ē	iē
ò	ū	ū	ō	uô
ō	ō/ou	ou	ō	ō
ženà	iē	iē	e	e
məglà	iē	iē	ē	ē
nogà	uô	uô	ā	ā

V tej razpravi sem se dotaknil samo dolgih in sekundarnopoudarjenih vokalov. Vendar že na tej osnovi glede pohorskih govorov lahko trdim naslednje: Po severnih pohorskih pobočjih se govori koroščina (natančne meje na vzhodu še ne poznam, gotovo pa ne bo daleč od Ruš!), medtem ko južna pohorska stran govori pohorsko varianto osrednje štajersčine. Pri tej klasifikaciji me prav nič ne moti dejstvo, da tudi južna stran še razlikuje med refleksi za stalno dolgi in akutirani *ē*, saj iz lastnih raziskovanj vem, da je ta pojav poznan tudi vsej gornji savinjščini do Mozirja kot tudi okolici Celja pri Vojniku. Pojasnitve potrebno je razmerje med lovrenškimi in ribniškimi refleksi, ki jih v razpredelnici navajam od *ē* do *ò*. Ribnica govori tu diftonge tipa *iē* in *uô*, Lovrenc pa monoftonga *ē* in *ō*. Kljub občutni razliki med prvo in drugo skupino sta si genetično po mojem mnenju vendarle v najožjem sorodstvu. Njihovo skupno izhodišče sta bila *ē* in *ô*, ki sta tam prešla v *iē*, *uô*, tu pa po mladi zožitvi v *ē*, *ō*. Morda je v slednjem razvojnem gibu že čutiti vpliv sosednjih štajerskih govorov v okolici Maribora, saj vemo, da se tod tudi tip *ženà* govori *žēna*, čeprav preskok akcenta še ne more biti tako star.

IX

ZNAČILNOSTI KOJŠČANSKEGA GOVORA

Nedavno sem se nekaj dni mudil v Kojskem v Brdih, da bi ugotovil, kakšna je tam govorica. Ramovševi podatki o briških govorih so namreč precej skromni, pa še to, kar navaja, ne drži za vsa Brda, temveč le za Medano in najbližjo okolico. Iščoč, na koga bi se obrnil za verodostojne dialektološke podatke, sem bil prijazno sprejet v hiši Gabrijela Kumarja,